

Hányan tekintenek közülünk a jövőbe, és hányan a múltba? Segít-e életünk megtervezésében az a kép, amit az elmúlt időkről magunkban kialakítottunk, vagy gátló abban? Mit gondolnak a szakemberek, amikor múltira vonatkozó megegyezésünk hibáiról, elfogultságairól vagy túlzásairól van szó?

Megkértünk néhány történészt, mondja el véleményét. Vízíóik a mégiscsak közös múltól annyira különbözőek, hogy mindenképp azt akartuk tudni, vajon az erdélyi történelem véglegesen darabokra tört-e, vagy reményked-

ni lehet a mozaik helyreállításában. Ezért három kérdést fogalmaztunk meg:

1. Erdélynek egyelőre csak részleges történetei vannak. Kíváncsún tartja-e egy olyan Erdély-történet megírását, amely valamennyi ott élő közösség múltját képes egy-ségre foglalni?
2. Hogyan látná lehetségesnek e terv megvalósulását?
3. Melyek azok a kérdések, amelyek kötelező módon transzietikus (nemzetekfölötti) megközelítést igényelnek? A válaszokat folyamatosan közöljük. **A szerk.**

Ovidiu PECICAN

A megértés a döntő, és nem a bizonyítás

1. Bevallom, amikor *Molnár* Gusztávval együtt kigondoltuk ennek a kérdőívnek a három kérdését, úgy éreztem, hogy megfogalmazva őket, megpróbálok közelebb kerülni szakmabeli kollégáimhoz, akik – szélesebb körű vagy körülhatároltabb – elfoglaltságaik miatt közömbösen (vagy éppen ellenségesen) mennek el mellett a prioritás mellett. A három önálló részre osztott kérdés voltaképpen egyetlen. A lehető legkevésbé provokatív módon fogalmaztam meg, nem zsurnalisztikai hozzá nem értésből, hanem hogy ne lobbantsak lángra olyan problémát, amely, úgy tűnt, sok kolléga számára... tabu.

Demint a pszichoanalízis esetében, amelyben a jövődobeli szakember egyúttal az első megvizsgált alany, illendő, hogy az első, aki a kérdésekre válaszol, maga a kérdésfeltevő legyen. Elmondom tehát, hogy valóban szeretnék egy ilyen egységes, globális történelmet, hozzátéve rögtön, hogy a többi (német, magyar, román, zsidó stb.) változat járuléknak tekintem. Azt hiszem, nincs szó helyettesítésről, hanem a történetírás múltira vonatkozó vetületeinek új irányba történő kiegészítéséről. Hasznazonnal érezhető volna, mert azonnal láthatóvá válnának az Erdélyben más-más időközökben élt lakosság különböző emberi közösségei közti társadalmi, etnikai, kulturális, felfogásbeli viszonyok.

Másik haszna – amit nem akarok figyelmen kívül hagyni – az lenne, hogy egy ilyen terv eredményeképpen olyan adatokat és értelmezéseket kapnánk, amelyek szükségesek minden etnikailag fókuszált változat újradimenzionálásához. Ily módon kiküszöbölődne a perspektíva hibái, és csökkenne annak a veszélye, hogy az ideológiailag manipulált változatok hihetővé váljanak a kevésbé tájékozott olvasók szemében.

2. Nem feltétlenül szükséges – bár az intellektuális szolidaritás szép gesztusa lenne –, hogy az egész erdélyi lakosság közös történelmének megírásához a múlt három számottevő etnikumának (román, magyar, német) soraiból toborozzunk szakértői csoportokat. Végeredményben egy felvállalt és főbb részleteiben árnyaltan megfogalmazott terv alapján egy román – vagy zsidó vagy magyar stb. – történészekből álló csoport anélkül is elkészíthetné Erdély történelmének értékes szintézisét, hogy a mások képviselőinek a csoportba való felvétele – „politikailag helyes” – alibié legyen. Nem hiszem, hogy olyan korban, amikor a kölcsönös gyanakvás még nem tűnt el, kötelező lenne vegyes csoportokhoz folyamodni. Másrészt le kell szögezni, hogy egy ilyen csoport létrehozása már önmagában véve is eredmény lenne, mert kielégítené a kölcsönös bizalom új alapokra való helyezésének, végső soron az együttélésnek minimális igényét.

Visszatérve azonban az egyszínű csoport által megírt „transzietikus” történelem hipotéziséhez, azt hiszem, az a lényeg, hogy a csoport által kialakított kép azoknak az erdélyi közösségeknek a hozzájárulásáról, amelyek az idők folyamán a tartomány fejlődését biztosították, tiszteletet és valós érdeklődést mutasson. Tisztázni kell ezt a hozzájárulást, mert láttunk már szerkesztőbizottságok egy-egy kisebbségi tagja által forgalomba hozott nacionalista változatot is...

Ilyen opció esetében, én személy szerint, legalábbis a munka első változatának elkészülte után, felkérnék néhány más nemzetiségű, a szóban forgó kérdésben jártas kollégát, hogy szakértői szemmel olvassa azt el.

Kiemelném azt is, hogy egy ilyen változat nyilvánosságra hozásához tartanám fontosnak, hogy a szerzők részletesen ismerjenek minden korszakot, és ismerjék az adott korszak „etnikai” konfigurációjának minden változatát. Szerintem szintézisek írásakor nem a mi feladatunk egy-egy történelmi pillanat pontról pontra való aprólékos kutatása. Ebben az esetben természetű képességre van szükség: az addig a pillanatig megjelent tanulmányok horizontjának lehető legteljesebb összefoglalására. Mindezen kívül szükséges egyfajta arányérzék is (nehogy amúlt egyik vagy másik elemét felnagyítsuk a többi kárára), vagyis az építói képesség. Végül kitűnő szintetizálóképességre is szükség van a lényegtelen részletek kiszűrése és a lényegesek be-foglalása érdekében, hogy olyan kiegyensúlyozott kép alakul-

hasson ki, amelyben a különböző erdélyi történelmi közösségekhez tartozó olvasók magukra ismerhessenek. Ez a tét, és kevesen lennének képesek eleget tenni neki.

3. Azok a problémák, amelyek az interetnikai kapcsolatokat bekeverték ebbe a kérdésbe, arra köteleznek, hogy a híres latin bölcs mondásnak megfelelően – *audiat et altera pars* – felülvizsgáljuk saját felfogásunkat. Következésképpen egy ilyen vizsgálódásban nem mellőzhetők a gazdasági és társadalmi életre, a politikai viszonyokra vonatkozó kérdések. De azok sem, amelyek a különböző etnikai csoportok kultúrájára vonatkoznak. Egyetlen példa: hogyan érthetnénk meg az erdélyi román fatemplomok architektúráját, amelyek ortodoxok, anélkül hogy bizánciak lennének? Vagy a XVIII.–XIX. századi, szintén román és szintén ortodox, de barokk stílusú templomokét? Főleges, hogy a nemzeti viseletek, a népzenei irányvonalak és a hagyományos táncok stílusának keveredésére is felhívjam a figyelmet.

Röviden, önmagunk múltjának nagyon kevés vonatkozását érthetjük meg anélkül, hogy a mások múltjára ne hivatkoznánk. Ebből következik, hogy a megértés a döntő, és nem a bizonyítás.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

K. LENGYEL Zsolt

A „totális” mű kritériumai

1. Egy ilyen műre rég szüksége van a tudományos és könyves szakmának. Ez már abból is látszik, hogy voltak már ilyen irányú próbálkozások. Ezek magyar térfelel a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében készült három, majd magyarul és idegen nyelveken is megjelent egykötetes *Erdély története* révén jutottak a legmesszebbre. Erdélyi szász oldalon a Németországban élő Harald *Roth* előbb németül, nemrégiben magyarul enyhén átdolgozva kiadott *Kis Erdély-története* tükrözi a legmeggyőzőbben az átfogó tárgyalási módigényét. Hasonló, idézhető román példát nem ismerek.

Am mi szerint legyen „totális” ez az óhajtott mű? Az eddig a pvilágot látott, kisebb vagy nagyobb időléptékű Erdély-történetek általában nemcsak azért részlegesek, mert hol a magyar-román, hol a német-román, hol a magyar-német viszonyra összpontosítanak, hanem azért is, mert némelyikük politika-, másikuk kultur- vagy társadalom- és gazdaságtörténeti jellegű. Az imént említett két munka megkísérli ötvözni a különböző történettudományi szakágak módszereit meg eredményeit – és nem jelentéktelen sikerrel –, de a szerzők személyesszakmai adottságai természetesen korlátokat szabnak e tekintésnek. Hiszen a mégoly képzett történetíró sem lehet egyformán jártas valamennyi – tárgya elemzésekor megszólaltatható – diszciplínában, illetve társtudományban.

A szóban forgó egyoldalú súlypontozások talán legnehezebben bizonyítható, illetve cáfolható oka a szerzők értelmezési szemléletében rejlik. Abban, hogy Erdélyt valamelyik ott élő etnikai-kulturális közösség össznemzeti történelmébe igyekezzenek illeszteni, és a mindenkori háttország részeként, némelykor függvényként tárgyalni. Ugyanakkor azt sem tagadják, hogy a régió egyik alkatmeghatározó vonását a köztes, bizonyos mérvű önállóságot eredményező helyzetéből nyerte. A nemzet-történeti és a régiótörténeti közelítés együttes folyamánként egykettős integrációs képlet alakul ki: eszerint általában létezett egy belső erdélyi viszonyrendszer, amely folyamatosan vagy időközönként egy magasabb rendű, egymást többé-kevésbé mereven kizáró magyar vagy román vagy – bizonyos korszakokban – német (osztrák) vonzásközeghez is igazodott, esetleg hasonult, önszántából vagy külső nyomásra. És éppen a régió belüli – sikeres vagy sikertelen – integrációk egyik vagy másik külső vonzatának a kidomborításával válhatnak az Erdély-történetek részlegessé. Hogy csak az itt szóba hozott két példánál maradjunk: a „szász” látószög Rothnál helyenként éppúgy észrevehető – esetében nem egy német anyaország, hanem a Habsburg-dinasztia erdélyi befolyásainak előnyös

megítélésében –, mint a „magyar” szemszög a Szent Korona országainak keretéből kiinduló budapesti háromkötetesben.

Az Erdéllyel foglalkozó történetírás tehát legalább háromféleképpen hidálhatja át eddigi részlegességét. Egyrészt úgy, hogy kialakít egy alapvető magyar-német-román kapcsolat-elemzésimintát, és ebbe a tárgyalt kor sajátosságai szerint bevonja a többi nemzetiséget is. Másodrészt az így máris kerekébe váló kép mondanivalóját a historiográfia különböző szakágainak és az érdekelt társtudományoknak kellene megfogalmazniuk, interdiszciplinárisan. Harmadrészt pedig a regionális vizsgálódási alapot illene megerősíteni. Ez utóbbi feladatot megkönnyítő szempont az erdélyi történelem eredetiségének egyik fokmérője, nevezetesen az önállóság, amely – lett legyen viszonylagos vagy ennél magasabb fokú – lehetett végcél vagy csak eszköz egy nem kívánt csatlakoztatás ellen, vagy éppen séggel fogódzó egy igenis kívánt, de időszerteen el nem érhető betagolásra várva. Következésképp a régióközpontú értelmezés egyik irányadó kérdése, hogy mikor melyik helyi népcsoport, illetve népcsoportrészt *milyen funkciót látott az erdélyi külön fejlődésben, milyen végső eredményt ért tőle.*

2. Az előbbi válaszban kijelölt úton csakis több szakember együtt láthatna hozzá némi eséllyel a feladathoz. Képviseletet kellene valamennyi bölcsészettudományi szakágat, a régészet-től a néprajzig, a nyelvészet-től a művészettörténetig, a politológától a gazdaságtörténeten át a szociológiáig. A különböző módszerekből természetesen a korszakok kulcskérdéseire igazodva kell válogatni.

Ajánlatos lenne egy nemzetiségileg is vegyes szerzői gárdával dolgozni. Így könnyebben lehetne összegyűjteni és kiértékelni a különböző nyelvű szakirodalmi termést, és egyúttal egyesülnének a nemzet-történeti értelmezési szemléletek egy régiótörténeti munkaterv keretében. Ennek koncepcionális elveit és részletes kifejtésének, majd lebonyolításának a módozatait egy szakmai tanácskozáson kellene megtárgyalni, a téma-igények és a szerzők közreműködési lehetőségeinek kérdőíves felmérése után.

A terv tartalmi kidolgozása és a mű megírása során nagy hangsúlyt kellene fektetni az elmúlt tíz évben megjelent dokumentum- és adatgyűjtemények, valamint szövegkiadások kiértékelésére. Egy összefoglaló tartománytörténethez a szerzők nem végezhetnek levéltári alaputatásokat, nyomtatott forrásokra azonban mindenképpen támaszkodniuk kell. És e téren a közelmúltban jelentős publikálási tevékenységeknek lehetünk tanúi Magyarországon és Romániában, de nyugati országokban is. Hasonlók érvényesek a nemzetközi szakirodalomra.

A szervezési előkészítés egyik kulcskérdése, hogy milyen szakmai (szerkesztési), nyelvi és kiadói közegbe illik egy ilyen vállalkozás. E téren is egy nemzetileg vegyes jellegre, illetve egy több nyelven megjelentethető kötetre, esetleg kötetekre kellene törekedni. A belterjességet elkerülendő és a külföldi terjesztés esélyeit növelendő nem csak erdélyi román-magyar-német mezőnyből kellene a szerzőket összegyűjteni. Egész sor nyugat-európai kutatóintézetben és egyetemen dolgoznak olyan Erdélyből elszármazott vagy más országban született kollégák, akiknek van megalapozott mondanivalójuk ebben a témában.

3. Ahogyan bizonyos vitás kérdésekben vélhetően ezentúl sem várhatók egyhangúlag elfogadott álláspontok, olyanok, amelyeket egyetlen közreműködő fogalmazhatna meg a kötet/köte-tek többi munkatársának a nevében is. Ezért például a közép-korinéppe válást, a fejedelemségi rendiséget vagy a „modern”

kori nemzetiségi, majd kisebbségi mozgalmakat egészében vagy részben akár külön-külön, tehát egy magyar, egy német és egy román szerzővel kellene megírni. Ez azt jelentené, hogy amúbizonyos témákban meg sem kísérelné egységesíteni a felfogásokat. Ez szerkesztés- és kiadópolitikailag ugyan viszonylag ritka – és a szélesebb olvasóközönség által esetleg nehezményezett – eljárás, de Erdély történelmével kapcsolatban mégis elkerülhetetlennek látszik akkor, ha minden ott élő nemzet tudósát egyazon munkatervben kívánjuk szerepeltetni.

Anemzetekfölötti megközelítést követelő további lehetséges kérdéskörökből itt még csak egy példát emelek ki: az európai szellemi áramlatokét (mint a kereszténység, a reformáció és a felvilágosodás), amelyekhez a régió mindegyik etnikai-rendi-nemzeticoportja, ha más-más módon is, de hosszú távú eredményeket hozóan viszonyult, és amelyeknek ezért különösen indokolt az összehasonlító vizsgálata.

1960, Kolozsvár; *Müncheni Magyar Intézet*, ügyvezető igazgató; Ludwig-Maximilians-Universität, tudományos asszisztens; *Ungarn-Jahrbuch 24*, München, 2000.